

Kırgızistan ve Türkiye Sahası Atasözlerindeki At ve İnsan Benzeşimlerinin (Analojilerin) Sosyokültürel Temelleri*

*The Socio-Cultural Fundamentals of the Analogies
Between Man and Horse in Kyrgyz and Turkish Proverbs*

Ahmet KESKİN**

Özet

Bu çalışmada Kırgızistan ve Türkiye sahası atasözlerinde at ve insan arasında kurulan ilişkilerden doğan benzeşimler (analojiler) ve bu benzeşimlerin ortaya çıkmasına yol açan sosyokültürel etkenler incelenmiştir. Bu doğrultuda konuyla ilgili yapılan kısa bir girişin ardından ilk olarak atın Türk kültür tarihinde ve düşünce sisteminde, özellikle de Türk halk anlatılarında ve atasözlerinde nasıl yer almış olduğu konusu değerlendirilmiştir. Çalışmanın devamında, Türk atasözlerinde at ve insan arasında kurulan benzeşimler, bu benzeşimlere yol açan başlıca sosyal, psikolojik ve kültürel etkenlerle bunların edebî, estetik ve felsefî temelleri, Kırgızistan ve Türkiye sahası atasözü metinleri arasından seçilen yüz örnek metin dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Seçilen örnekler aracılığıyla at ve insanın bir arada yer aldığı atasözlerinde yiğitlik ve kahramanlık, kadın ve erkek ilişkileri, aile ve akrabalık, dostluk ve komşuluk, görgü ve ahlak kuralları, sağlık ve ölüm başta olmak üzere çeşitli konuların, topluma ve insana dönük çeşitli bilgi ve tecrübelerin, sosyal ve kültürel değerlerin at ve insan arasında kurulan benzeşimler üzerinden nasıl aktarılmış olduğu konusu incelenmiştir. Böylece, atın Türk dünyası ortak kültüründeki, inançlarındaki, folklorundaki algılanış biçimleri ile bunun sosyokültürel temelleri, Türkiye ve Kırgızistan atasözleri örneklemeden hareketle çözümlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Atasözleri, benzeşim, at, insan, sosyokültürel değerler.

---

* Bu makale, 24-26 Nisan 2014 tarihlerinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinde gerçekleştirilen *VI. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu*'nda aynı adla sunulan ve yayımlanmayan bildiri metninin gözden geçirilerek düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmet.keskin@samsun.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3422-5000.

Abstract

This study examines the analogies between people and horses in Kyrgyz and Turkish proverbs, and the sociocultural factors leading to the emergence of their similarities. Accordingly, first we will briefly introduce the subject, and then evaluate the issue of how the horse made its way into Turkish culture and the Turkish belief system, especially within the context of Turkish folk narratives and proverbs. Later, we will examine the analogies between horses and humans in Turkish proverbs, the main social, and their psychological and cultural factors underlying these analogies, as well as their literary, aesthetic, and philosophical contexts, making reference to one hundred Kyrgyz and Turkish proverbs. Through these examples, we will analyse how bravery, heroism, women's and men's relationships, family and kinship, friendship, neighbourhoods, customs, moral code, health, death, community, human knowledge and experience, society and people, and social and cultural values are conveyed through the horse-human analogy. In essence, we present before you a full investigation about the role of the horse in the culture, beliefs, perceptions, and folklore of the Turks, and the socio-cultural basis underpinning their perceptions through the window of Turkish and Kyrgyz proverbs.

Keywords: Proverbs, analogies, horse, human, socio-cultural values.

*At sırım közinen bayqa,
jigit sırım sözinen bayqa¹*

*“Atın iyisi dizinden,
yiğidin iyisi sözünden (anlaşılır/belli olur)”²*

Anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında yer alan atasözlerini; *atalar tarafından uzun tecrübe, deney ve gözlemlere bağlı olarak üretilen, sözlü ve yazılı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan, edebî sanatlar ve çeşitli dil kullanımları vasıtasıyla mensur ve manzum olarak kalıplaştırılan, hemen her konuda söylenebilen ve belli bir yargı ve durumu anlatan, başta eğitim, öğretim ve tecrübe aktarımı olmak üzere çeşitli işlevleri bulunan anlamlı sözler* şeklinde tanımlamak mümkündür. Bir milletin farklı dönemlerde yaşayan bireyleri arasındaki bilgi ve tecrübe aktarımını sağlamada önemli bir iletişim aracı olan atasözlerinde, içinde oluştukları toplumun yaşam biçimi ve hayat anlayışlarına, benimsedikleri inanç ve düşünce sistemlerine, sosyal ve kültürel değerlerine, kültür tarihinin seyri içerisinde değer atfedilen çeşitli unsurlara dönük

---

¹ “Atın sırrını gözünden anla, yiğidin sırrını sözünden anla.”- Kırgızistan sahası atasözü, İsmail & Gümüş, 1995, s. 60.

² Türkiye sahası atasözü, Aksoy, 1984, s. 147.

kullanımlara sıkça rastlanır. Bununla bağlantılı olarak, toplum ve toplumu oluşturan bireyler için önem taşıyan bazı değerlerin bu metinlerde öncelikli olarak yüceltiildiği görülür. Aydın Oy'un da vurguladığı gibi her millet kendi sosyolojik, psikolojik ve kültürel özelliklerine uygun atasözleriyle düşünür, konuşur ve hareket eder (1972, s. 17). Türk atasözleri de Türklerin kendilerine has düşünce biçimlerine, yaşam algılarına, bilgi ve tecrübelerine bağlı olarak şekillendirip aktardıkları sözlü kültür ürünleri olarak dikkati çekmektedir.

Türk kültür tarihinde ve coğrafyasında farklı boylar arasında çeşitli isimler alan atasözü türü Kırgızistan sahasında *makal* olarak adlandırılmaktadır. Türk atasözü metinlerinde milli kültür ve dini değerlerin, inançların, aile, akrabalık, arkadaşlık, çeşitli görgü kuralları, yiğitlik-mertlik, ağırbaşlılık, sabır, alçakgönüllülük ve konukseverlik gibi konuların sıkça işlendiği ve yüceltiildiği görülmektedir. Tarihî süreçte bozkır kültürünü kurup uzun bir dönem yaşam anlayışını bu kültüre göre şekillendiren Türkler, söz konusu kültürün izlerini bugün de yaşam biçimleri içerisinde farklı şekillerde devam ettiren bir millettir. Türklere ait halk edebiyatı ürünlerinde ve atasözlerinde bitki, hayvan ve bunlarla ilgili kullanımlara sıkça rastlanması da bu durumla yakından ilgilidir (Çoruhlu, 1995, s. 93; Roux, 2005, s. 31-271; Baldick, 2010, s. 51-109). Türk kültüründeki algılanış biçimi ve taşıdığı bazı temel nitelikleriyle atın da bu unsurlardan biri olarak genelde kültürel yaratmalarda özelde ise atasözlerinde sıkça kullanıldığı dikkati çekmektedir (Oy, 1972, s. 12-113; Aksoy, 1984, s. 17-100; Atasözü Maddesi, 2001, s. 250-257; Çobanoğlu, 2003a, s. 151-201; Çobanoğlu, 2003b, s. 3-12; Çobanoğlu, 2004, s. 1-40).

Atasözlerinin oluşumunda etkin olan çeşitli anlatım biçimleri ile söz ve anlam sanatları vardır ki bunlar, atasözlerinin çoğu zaman "kalıplaşmış" birimler olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu doğrultuda, anlatılmak istenenin en kısa, etkili ve çarpıcı bir şekilde ifade edilebilmesi, atasözlerinde aranan başlıca anlatım özelliklerindedir. Genel olarak atasözlerinde ve özel olarak at ve insan benzeşimlerinin kurulduğu atasözlerinde daha çok istiare, mecazımürsel, tezat gibi sanatların kullanıldığı görülmektedir. Burada, çalışmamızın hareket noktasını atasözlerindeki edebî sanatların değil, atasözlerinde yer alan benzeşimlerin (analojilerin) sosyal ve kültürel temellerinin oluşturduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Bu nedenle, asıl konumuza geçmeden önce, farklı disiplinlerde birbirine çok da fazla benzemeyen anlamlarda kullanıldığı görülen *analoji* terimi üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Yaygın olarak fen ve sağlık bilimleri alanlarında kullanılmakla birlikte sosyal bilimler sahasında da kullanılan analojinin birçok tanımı yapılmıştır. Belirginleştirilmek istenilen ortak hususlardan hareketle hedeflenen genel tanımı ise ".....Kişinin öğrenmeye çalıştığı hedef kavram ile

bazı açılardan hedef kavrama benzeyen ve kişinin günlük hayatından bildiği kaynak kavram arasındaki benzerliklerinin ortaya konulması” (Kuru, 2012, s. 6). şeklinde aktarmak mümkündür:

“Kıyas, örnekseme. Akıl yürütme metotlarından biri olan analogi, iki şey arasındaki benzerliği esas alarak, birisi hakkında verilmiş olan hükmü diğeri için de geçerli saymaktır. Başka bir tanımı da şöyle yapılır; ‘kabul edilmiş örneklerden hareketle benzer olay ve olgular arasındaki sebep sonuç ilişkilerinden de yararlanarak zihnî sonuçlar elde etme yöntemidir’. Modern edebiyatta metin tahlilinde; edebî eserlerin çözümlenmesinde, açıklanmasında hatta anlaşılmasında kullanılan bir metot olarak karşımıza çıkan analogi, eleştirinin de başvurduğu yöntemlerden biridir” (URL-1).

Temelde “basit analogiler”, “hikâye tarzında analogiler”, “oyunlaştırılmış analogiler” ve “görsel (resmedilmiş) analogiler” şeklinde dört temel grup altında incelenen analogilerde “kaynak” ve “hedef”in taşıdığı özellikler belirlenmekte ve kaynak kavram hedef kavrama göre düzenlenmektedir. Bunlar arasında kurulan benzeşimler aracılığıyla karşılaştırmalar yapılmakta ve tüm bunlar üzerinden, açıklamak-somutlaştırmak istenen konu-olay-düşünce-nesne hakkında belirli sonuçlar ortaya konulmaktadır (Bilaloğlu, 2006, s. 18-21; Kuru, 2012, s. 6-11). Analoginin Türkçe karşılığı olarak dil bilimi alanında *örnekseme*, *örnekleme*, mantık alanında *andırış*, *andırışım*, *andırışma*, edebiyat alanında *benzeşim*, *benzetim*, *benzeşme*, *benzeştirme* gibi karşılıklar kullanılmaktadır. Terim ve kavram merkezli bir açmaza düşmemek ve konuyu karmaşık bir noktaya taşımamak için, analoginin konumuz bakımından en uygun Türkçe karşılığı olan ve Türk Dil Kurumu’nun da Türkçe karşılık olarak önerdiği *benzeşim* terimini çalışmamızda kullanmayı uygun görüyoruz. Bu doğrultuda Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Ana Terimleri Sözlüğünde analoginin karşılığı olarak yer alan *benzeşim* sözcüğü, yine Türk Dili Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğünde; “*Bazı ortak yönleri olan iki şey arasındaki benzeşme, analogi*” şeklinde tanımlanmaktadır (URL-2).

Aktardığımız bu bilgilerden yola çıkarak *benzeşim* kavramını konumuz çerçevesinde; *belirli bir durumun, nesnenin, duygunun veya düşüncenin somutlaştırılması için ortak özelliklere sahip iki ya da daha fazla unsur arasında kurulan ilişkilerden ve yapılan benzetmelerden yararlanılarak bilinmeyen benzerliklerin, karmaşık ya da problem olarak görülen olguların açıklanması, akılda kalıcı bir hale getirilmesi ve çözümlenmesi* şeklinde tanımlamak mümkündür. Analoginin sosyal bilimler alanındaki kullanımında dikkat edilmesi gereken başlıca husus, birbirine benzeyen iki durumdan ya da nesneden birisi için geçerli olan yargıyı diğeri için de geçerli kılmak, bu iki unsur arasındaki

benzerliğe dayanarak biri hakkında verilen hükmün diğeri için de geçerli olduğunu vurgulamaktır. Analojilerin sosyal bilimlerde kullanım amaçlarından belki de en önemlisi, somut olarak ifade edilenler aracılığıyla soyut olan olay, olgu, durum ve nesnelerin anlatılmasının ve anlaşılmasının kolaylaştırılması ve böylece akılda kalıcı bir öğrenmenin sağlanmasıdır. Tanımlamaya çalıştığımız analogik düşünce sistemine özellikle yeni fikirler üretme, soyut kavramları somutlaştırma ve iletişim süreçlerini istenilen şekilde yürütme maksatlı başvurulduğu görülmektedir. Atasözleri açısından ise analojilerin, aktarılmak istenen soyut düşüncelerin, bilgi ve tecrübelerin somut ve kalıcı bir hâle getirilmesi hususunda işlevsel açıdan etkin bir şekilde kullanıldıkları dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada, Kırgızistan ve Türkiye sahasında yaşadığı tespit edilen ve bu alanlarda hazırlanmış olan çeşitli yazılı kaynaklarda yer alan atasözlerinde at ve insan arasında kurulan benzeşimler sosyal ve kültürel çerçevede çözümlenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak, Türk kültür tarihinde atın ne gibi özellikleriyle ön plana çıktığı, sosyal ve kültürel anlamda Türkler için önemi, Türk halk anlatılarında ve atasözlerinde ne şekilde yer almış olduğu değerlendirilmiştir. Ardından, Kırgızistan ve Türkiye sahalarından at ve insan arasında benzeşim kurulduğu tespit edilen çok sayıda örnek arasından seçilen yüz civarı atasözü metninde yiğitlik, kahramanlık, aile, akrabalık, dostluk, komşuluk, görgü kuralları, sağlık ve ölüm başta olmak üzere sosyal ve kültürel alandaki çeşitli konuların nasıl işlenmiş olduğu konusu incelenmiştir. Belirlenen grupların tipik özelliklerini yansıtan örnekler üzerinden Türkiye ve Kırgızistan sahası atasözlerinde insan ve at arasında kurulan benzeşimler, bu benzeşimlere yol açan sosyal, psikolojik ve kültürel etkenler, söz konusu benzeşimlerin edebî ve felsefî açıdan nitelikleri gibi konularda çeşitli tespitler yapılmıştır. Bu doğrultuda ele aldığımız atasözü metinlerinde “kaynak” ve “hedef” unsurları olarak “at” ve “insan”ın hangi özellikleri üzerinde durulduğu ve ne şekilde benzeştirildiği, at ve insan arasında kurulan ilişkilerin hangi anlayış ve tekniklerle düzenlenmiş olduğu ve bunlarla ilgili hangi karşılaştırmaların yapılarak ne gibi sonuçların çıkartılmaya çalışıldığı incelenmiştir. Böylece, at unsurunun Kırgızistan ve Türkiye Türkleri için taşıdığı önem ve değerin atasözü metinlerine nasıl yansımış olduğu, bir iletişim biçimi ve tarihî, sosyal ve toplumsal hafıza metni olan atasözleri üzerinden hangi duygu, düşünce, değer ve yargıların işlenmiş olduğu, bunlar işlenirken at ve insan arasında kurulan benzeşimlerin Türk kültür tarihî ve sosyolojisi bakımından hangi anlamları ifade ettiği, bütün bu tercih ve kullanımların dayandığı sosyal ve kültürel temellerin neler olduğu konuları aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1. Türk Kültür Tarihinde, Halk Anlatılarında ve Atasözlerinde At

At, farklı milletler için tarih boyunca önem taşımıştır. Türk boylarının uzun asırlar boyunca birlikte sürdürdükleri ve bir kısım boylarına mensup bireylerin ve grupların günümüzde de sürdürmeye devam ettikleri bozkır yaşantısı içerisinde at, Türkler için ayrı bir değere sahip olmuştur. Türklerin bozkır kültürü içinde bir gereklilik şeklindeki ve süreklilik hâlindeki hız ve harekete dayalı yaşam biçimleri, uzun asırlar süren göçleri, savaşları, tarım ve hayvancılık faaliyetleri içerisinde at kendine önemli bir yer edinmiştir. Sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan pek çok alandaki işlevselliğine bağlı olarak at, tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar Türkler için bu değerini koruyagelmiş; Türklerin tabiat merkezli inanç sistemlerinden başlamak suretiyle Göktenrı, Şaman ve İslami inanç sistemlerini benimsedikleri dönemlerde at önemli bir varlık olarak dikkat çekmiştir. Türklerin varlık ve yaşam mücadelelerinde, sınırlarının genişlemesinde, farklı alanlardaki kültür yaratma eylemlerinde çoğu zaman bir yardımcı ve hatta bir “kader ortağı” olarak algılanan at bu gerçeklik çerçevesinde kültür tarihinin pek çok alanında karşılaşılan bir unsur olmuştur. Böylece, Türk mitolojisinde, dilinde, edebiyatında ve halk inançlarında at hakkında çok sayıda sözcük, kullanım, inanç, uygulama ve yaratma ortaya çıkmıştır. Başta Orhun Abideleri, Divanü Lügati't Türk ve Dede Korkut Kitabı olmak üzere, erken dönem yazılı kaynaklarında ve sözlü edebiyatta, özellikle mit, masal ve destan metinlerinde at, kutsal ve olağanüstü özelliklere sahip bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yine ağırlıklı olarak anonim ve âşık tarzı Türk halk şiirinde, mitolojide, destan ve efsanelerde, bilmecelerde, tekerlemelerde, at ve atla ilgili kullanımlara sıkça rastlandığı görülmektedir.³

Mitolojik unsurların ağırlık taşıdığı metinlerde ve bilhassa destan metinlerinde atın “gökten inen at”, “uçan at”, “sudan çıkan at”, “yarı insan-yarı at” gibi olağanüstü biçimlerde belirdiği görülmektedir. Yine, Türk anlatı geleneği içerisinde, özellikle de destan ve halk hikâyelerinde atların uzun uzun tasvirlerinin yapıldığı, bu tasvirlerde atın insani vasıflarla tanımlandığı ve at için

---

³ Türk dünyası tarihinde, mitolojisinde, dil, kültür ve edebiyatında -özellikle de sözlü edebiyat geleneğinde ve mit, destan, masal ve halk hikâyeleri gibi anlatılarda- atla ilgili çok sayıda durum, olgu, düşünce ve inancın yansıması görülmektedir. Bu konudaki başlıca çalışmalar için bk. Adıbeş, 2001, s. 38-44; Akman, 2003, s. 233-240; Aktaş, 2017; Alptekin & Alptekin, 2017; Bars, 2008, s. 168-171; Bayat, 2016, s. 70-90; Belek, 2008; Caferoğlu, 1953; Cargistay, 1995; Çınar, 1995, s. 147-155; Çınar, 2002, s. 153-157; Çolak, 2017; Demirbilek, 1993, s. 22-163; Dilek, 1997, s. 60-63; Elcan, 2017; Elçin, 1997c; Elçin, 1997b; Elçin, 1997d; Fedakâr, 1997, s. 60-63; Gökçimen, 2005; İbrayev, 1995; Küçük, 2017; Mollaibrahimoğlu, 2008, s. 6-8; Sakaoğlu, 1995, s. 282-288; Sertkaya, 1995, s. 28-30; Seyidoğlu, 1995, s. 90-94; Taube, 1995; Tavkul, 2017; Yıldırım, 2017; Yıldız, 1995, ss 195-215; Yılmaz, 2017.

çoğu zaman insana özgü benzetmelerin yapıldığı dikkati çekmektedir. Türk halk anlatılarında at tıpkı insan gibi, yaptığı çeşitli kahramanlıkların sonucu “alplık” unvanları almakta, bu nedenle de genel olarak “alp at” şeklinde anılmaktadır. Her yönüyle kahramanı tamamlayan, onunla birlikte büyüyüp gelişen, onun tüm mücadelelerinde ortağı ve yardımcısı olan, gücü ve zekâsıyla kahramanın başarıya ulaşmasında hayati öneme sahip olan ve böylece anlatının ana kahramanı ile özdeşleşen bir at algısı söz konusudur. Atın da kahraman gibi alplık göstermesi, alpin ve alplığın temel özelliklerinin bindiği ata da görülmesi, atın kaderi ile kahramanın kaderinin çoğu zaman birbirine bağlı olması, kahramanın atıyla birlikte gömülmesi, bu durumun başlıca yansımalarıdır. Daha da özele indirildiğinde, Türk halk anlatılarında atların soy sahibi oldukları ve şecerelerinin bilindiği görülmektedir. Tehlikeli durumlarda ve kahramanların yaptıkları yanlış hareketlerde kahramanı önceden uarmaları, kahramanlara akıl vermeleri, mertlik, dürüstlük gibi ahlaki değerlere sahip olmaları, insan dilinden anlamaları ve konuşabilmeleri, düşünebilmeleri, gururlu olmaları, sevgileri, sadakatleri, vefakârlıkları, tenkit kabiliyetleri, onların insani özellikleri ağır basan bir varlık olarak algılandıklarını göstermektedir. Alpamiş'ta *Bayçibar*, Altın Arığ'da *Ak Sabdar*, Bamsı Beyrek'te *Deniz Kulun*, Battal Gazi'de *Aşkar*, Er Töştük'te *Çalkuyruk*, Kirmanşah'ta *Kara Kaytaç*, Koblandı Batır'da *Tayburul*, Köroğlu'nda *Kır At*, Manas'ta *Akkula*, Şah İsmail'de *Kamertay*, hep bu olağanüstü at algısının farklı anlatılardaki benzer uzantılarıdır.

Dede Korkut'ta her bir kahramanın ayrı ayrı ve özenle tasvir edilen atlarını bu doğrultuda, bir bütünün farklı metinlerdeki benzer parçaları olarak düşünmek gerekmektedir. Bu konuda sadece bir örnek olarak, Dede Korkut anlatılarından Bamsı Beyrek'te, Beyrek'in esaretten kurtulmasını on altı yıl bekleyen atını överken söylediklerini konumuz açısından önemine binaen burada aktarıyoruz:

“Açuk açuk meydana benzer senün alınçuğun

İki şeb çırağa benzer senün gözçügezün

İbrişime benzer senin yiliçüğün

İki koşa kardaşa benzer senün kulaçuğun

Eri muradına yetürür senün arhaçuğun

At dimezem sana kartaş direm kartaşumdan yig

Başuma iş geldi yoldaş direm yoldaşumdan yig” (Ergin, 2004, s. 136).

Öte yandan yalnızca İslamiyet öncesinde değil, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da atın kutsal bir şekilde algılanmasına devam edilmiş, hatta Türklerde atın, kadının ve pusatın kutsal kabul edilmesinin kökeni, Peygamber'in hadislerine dayandırılmıştır (Adıbeş, 2001, s. 39-40). Miraç

hadisesindeki *Burak'ı*, Hz. Ali'nin *Düldü'*ünü ve Hızır'ın *Kır (Boz) At'ı*nı da bu çerçevede düşündüğümüzde, Türk kültür tarihinde atın farklı dönemlerde farklı inanç ve düşünce sistemlerini de bünyesine katarak senkretik bir yapısal nitelik kazandığını söylemek mümkündür. Bütün bunlar göstermektedir ki at Türk felsefesinin, yaşam biçiminin, kültür ve medeniyetinin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak daima ön planda olmuştur. Türk yaşam biçimi, erlik, yiğitlik ve kahramanlık anlayışı, hareketliliği ile at arasında bir ilişki kurulduğu açıktır. Söz konusu benzerlik, Türk kültür tarihinde sözlü kültür ürünlerinde ve başlıca yazılı kaynaklarda at hakkında yapılan tasvir ve benzetmelerde de açık bir şekilde görülmektedir.

Bununla bağlantılı olarak, Türk dünyası atasözleri arasında at ve insan unsurlarının bir arada yer aldığı örneklerde atasözü aracılığıyla aktarılmak istenen bilgi ve tecrübenin çoğu zaman at ve insan arasında kurulan benzeşimler aracılığıyla sağlandığı dikkati çekmektedir. At ve insan arasındaki benzeşimlerin toplumların sosyal ve tarihî hafızaları niteliğindeki atasözlerine yansımalarını erken dönem Türk yazılı metinlerinden itibaren takip etmek mümkündür. Divanü Lügatı't-Türk'te geçen; "*Kuş kanadıyla, er atıyla* (Atalay, 2006, s. 34.); "*Kızla güreşme, kısrakla yarışma*" (Atalay, 2006, s. 474) ("*Kızla güreşme, çünkü kızlar kuvvetli olur (veya da 'kızla güreşip yenilirsen rezil olursun?'), kısrakla yarışma, kısrak attan daha çevik olduğundan seni yener*" düşüncesini yansıtmaktadır) ve "*Tay yetişirse at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir*" (Atalay, 2006, s. 207) (Bozkır ikliminde zor işlerin babadan oğula, attan taya geçmekte olduğu vurgulanmaktadır) atasözleri bu doğrultuda örnek verilebilir. Kutadgu Bilig'de geçen; "*Erig ögse elgin kör arslan tutar, atığ ögse yügrür uçarığ yeter*" (Eri-yiğidi-askeri öğersen eli ile arslan tutar; atı okşarsan koşar ve uçan kuşa yetişir) (Ata, 1993, s. 303) ifadeleri de konuyla ilgili erken dönem Türk yazılı metinlerinde karşımıza çıkan örneklerdendir.

Türk Dünyası atasözlerinde geçmişten günümüze genel anlamda at, özel anlamda ise at ve insan arasında kurulan benzeşimlerin kullanımının dikkat çekici boyutlarda olduğu, söz konusu benzeşimlerin yalnızca Kırgızistan ve Türkiye sahası için değil Türk dünyasının diğer boyları için de söz konusu olduğu görülmektedir.⁴ Bu duruma örnek olarak sadece Kazak Türklerinden alınan şu birkaç örneği aktarmak bile bu konudaki zenginliğe işaret edici niteliktedir:

⁴ Türk dünyası atasözlerinde at olgusu hakkında bk. Adıbeş, 2001, s. 44; Çobanoğlu, 2004, s. 37; Dağlı, 2019; Dal, 2019; Demirbilek, 1993, s. 176-178; Dilek, 1997; Doğan & Bayraktar, 2002, s. 229-232; Elçin, 1997a, s. 429-435; Hünerli, 2019; Kahraman & Duman, 2018; Karaca, 1998, s. 71-76; Oy, 1972, s. 42-45; Öz, 2000, s. 127-131; Özdemir, 2014; Tan, 2013.

“At ölse er qalar, er arışa arwaq” (At ölürse deri, er ölürse ruh kalır) (İsmail & Gümüş, 1995, s. 51; Türkyılmaz, 2012, s. 239-241); *“At aynalıp qaziğın tabar, er aynalıp elin tabar”* (At döne döne kazığını bulur, er döne döne vatanını bulur) (İsmail & Gümüş, 1995, s. 50); *“At qartaysa wrınşaq bolad, Er qartaysa jañılşaq boladı”* (At yaşlanırsa huysuz olur, er yaşlanırsa unutkan olur) (İsmail & Gümüş, 1995, s. 52); *“At awnağan jerde tük qalar, er awnağan jerde qut qalar”* (Atın ağnandığı yerde tük kalır, erin yuvarlandığı yerde baht kalır) (İsmail & Gümüş, 1995, s. 58); *“At sırrın közinen bayqa, jigit sırrın sözinen bayqa”* (Atın sırrını gözünden anla, yiğidin sırrını sözünden anla) (İsmail & Gümüş, 1995, s. 60).

Söz konusu bu örneklerin sayısını, bütün Türk boylarını göz önünde bulundurmak suretiyle arttırmak mümkündür. Türk dünyası atasözlerinde atın sık rastlanan hayvanlardan biri olması, insanla ilgili çeşitli durum ve özelliklerin bu hayvan üzerinden kurulan ilişkiler ve yapılan somutlaştırmalarla anlatılmaya çalışılması, Türk kültür tarihinde atın edinmiş olduğu yerin halk edebiyatı yaratmalarına doğal bir yansıması olarak kabul edilmelidir. Bu durum, Ömer Asım Aksoy tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir:

“Türk, atı çok sever. Birçok işlerini onunla arkadaşlık ederek yapar. At, Türk’ün savaşta kahramanlık ortağıdır. Barışta her günü atla birlikte geçer: Yolculuğu onunla yapar; yükünü onunla taşır. Onun sütünden içki bile yapmıştır. At üzerine pek çok atasözümüz vardır. Bunlarda at, soyluluğun, anlayışlılığın, inceliğin, yürekliliğin, vefalılığın, yararlılığın sembolü olarak gösterilmiş, birçoklarında ‘yiğit’le birlikte anılmış; at bakımına büyük özen gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türk atın o kadar can dostudur ki kendisinden, çoluk çocuğundan çok ona bakar (Aksoy, 1984, s. 148). Türk kültüründeki; At yiğidin yoldaşdır ya da At işler er övünür” (Aksoy, 1984, s. 148)

gibi örneklerde adeta özetlenen bu durum, Türk halk şiirinde Karacaoğlan tarafından işlenen; *“Yiğit yiğidin yoldaşı, at yiğidin öz kardaşı”* (Adıbeş, 2001, s. 40) düşüncesi ile aynı doğrultuda değerlendirilmelidir. Kırgızistan sahasında yaşamayı sürdüren; *“At erdin kanatı* (At yiğidin kanadır); *“At adamın dosu”* (At yiğidin yoldaşdır) (Çobanoğlu, 2004, s. 102-103); *“At-attan kiyin cat”* (Atı olmayanın ayağı yoktur) (Belek, 2008, s. 27) atasözleri de erken dönemlere dayanan bu yaygın kabulün halk düşüncesinin ve felsefesinin atasözlerine yansımış olan başlıca örnekleridir.

2. Kırgızistan ve Türkiye Sahası Atasözü Metinlerindeki At ve İnsan Benzeşimlerinin Sosyokültürel Temelleri

Kırgızistan ve Türkiye sahası atasözlerinde at ve insan benzeşimlerinin yapıldığı örneklerde oldukça geniş bir çerçevede farklı konuların işlenmiş olduğu görülmektedir. Bu nedenle, at ve insan benzeşimlerinin yapıldığı atasözlerini içerik ve işlev özelliklerine göre belirli başlıklar altında tasnif ederek incelemek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı kolaylaştıracaktır. Esasen tam da burada, atasözlerinde işlenen konuların, atasözlerinin kullanıldıkları bağlamlardaki işlevlerinin sınırlandırılmasının ve kısıtlı bir sınıflandırma üzerinden atasözlerinin anlam dünyasının daraltılmasının yanlış bir tutum olacağını belirtmekte yarar vardır. Bu anlamda, yaptığımız tasnifin konu hakkındaki değerlendirmelerimizi daha derli toplu bir şekilde aktarabilmek ve böylece konuyu ana hatlarıyla aydınlatılabilmek amacıyla düzenlenmiş bir tasniften ibaret olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Bu açıklamadan sonra, yapılan tasnifin, atasözlerinde işlenen konuların ve atasözleriyle aktarılmak istenen düşünce ve tecrübelerin işlevsel yönünün dikkate alınmasıyla oluşturulduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, Kırgızistan ve Türkiye sahası atasözlerinde at ve insan benzeşimlerinin yapıldığı atasözlerini içerik ve işlev özellikleri dikkate alınarak dört ana grup altında şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. İnsanla ilgili genel durumların, tecrübelerin, öğütlerin ve sosyal-toplumsal kuralların at ve insan arasında yapılan benzeşimlerle anlatıldığı atasözleri.
2. Erle (erkek, yiğit, kahraman) ilgili özelliklerin at ve insan arasında yapılan benzeşimlerle anlatıldığı atasözleri.
3. İdeal kadının (eşin) taşıması gereken özelliklerin ve kadın-erkek ilişkilerinin at ve insan arasında yapılan benzeşimlerle anlatıldığı atasözleri.
4. Er, halk, ülke ve kadın olgularıyla bunlar arasındaki ilişkiler hakkındaki düşüncelerin at ve insan arasında yapılan benzeşimlerle anlatıldığı atasözleri.

Belirlenen bu ana gruplar altında yer verilen atasözlerini tek tek değerlendirmek bu çalışmaların sınırlarını aşacağından, ana grupların temel özelliklerinin ve bunların konumuz bakımından önemini aktarılan örnekler üzerinden genel bir değerlendirmeyle aydınlatılması yerinde olacaktır.

2.1. İnsanla İlgili Genel Durumların, Tecrübelerin, Öğütlerin ve Sosyal-Toplumsal Kuralların At ve İnsan Arasında Yapılan Benzeşimlerle Anlatıldığı Atasözleri

İncelediğimiz atasözlerindeki at ve insan benzeşimlerinin bir kısmının, temelde insanla ilgili genel özelliklerin, durumların ve yaşamla ilgili tecrübelerin aktarıldığı atasözlerinde yapılmış olduğu görülmektedir. Bu atasözlerinde genel olarak; insanın hangi özellikleri taşıdığı, taşınması gerektiği, yaşamda nelere dikkat edilmesi gerektiği ve özellikle de hangi tip insanların hangi fiziki ve mizaç özelliklerine sahip olabileceği gibi hususlardaki tecrübe aktarımlarını sağlamak amacıyla at ve insan arasında benzeşimlere başvurulduğu görülmektedir. Türkiye sahasından bu ilk gruba başlıca şu örnekler verilebilir:

“At koşar, baht geçermiş” (Adıbeş, 2001, s. 41); *“At yıkılır, adam ölür”* (Aksoy-vd, 2009, s. 52); *“Çayırdan attan, zemheride kurttan, çelmikte(harman sonunda) Türk’ten sakın”* (Demirbilek, 1993, s. 176); *“İnsanın söz anlamazı, atın gem almazı”* (Elçin, 1997a, s. 434) (Laf anlamayan insanla ve gem almayan atla uğraşmak zordur, yorar); *“Katıra ‘baban kim?’ demişler, ‘dayım at’ demiş”* (Aşağılık duygusu içinde bulunan kişi, kendisini olduğu gibi göstermeye utanır da kötü yönünü gizler, sadece iyi yönüyle övünür) (URL-2); *“Oğlan babadan görür at oynatmasını, kız anadan görür sofraya donatmasını”* (Karaca, 1998, s. 75); *“Yaya gözüyle at, bekâr gözüyle avrat almak hatadır”* (Karaca, 1998, s. 75). Bu grupta yer alan atasözü örneğinin Kırgızistan sahasında Türkiye sahasındakilere göre daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmını şu şekilde aktarmak mümkündür:

“Adem sölöşkönçö, jilkı kaşınışkança” (İnsan söyleşerek anlaşır, at birbirini kaşıyarak) (Ölmez, 2008, s. 535); *“Aga-ini tatuu bolso at köp, ece-siñdi tatuu bolso aş köp”* (Ağabey-kardeş tatlı {barışık} olunca at çok, abla kardeş tatlı {barışık} olunca aş çok) (Şavk, 2002, s. 74); *“Bolor kulun celeda bulkuyt, bolor bala beşikte bulkuyt”* (İyi olacak tay bağlandığı yerden fırlar, adam olacak çocuk beşikten fırlar) (Şavk, 2002, s. 74); *“Argımak moynun ot keset, azamat moynun cok keset”* (Cins atın boynunu boyunduruk keser{eğer}, yiğidin boynunu ise yokluk keser{eğer}) (Şavk, 2002, s. 23); *“At adamdın (erdin) kanatı, aş adamdın kubatı”* (At insanın {yiğidin} kanadı, aş insanın kuvveti) (Şavk, 2002, s. 28); *“At azgını corgo, adam azgını moldo”* (Atın azmışı yorga, insanın azmışı molla) (Şavk, 2002, s. 29); *“At boluuçu kulundun müçösünön belgilüü, kişi boluuçu balanın kirpiginen belgilüü”* (At olacak kulun uzuvlarından belli, adam olacak çocuk kirpiğinden belli) (Şavk, 2002, s. 30); *“At caşarıp kunan bolboyt, er{adam} caşarıp ulan bolboyt”* (At gençleşip tay olmaz, insan gençleşip delikanlı olmaz) (Şavk, 2002, s. 30); *“At kadirin mingen bilet, miltık kadirin atkan bilet”* (Atın

kadrini binen bilir, tüfeğin kadrini atan bilir) (Şavk, 2002, s. 31); “*At kişeneşip tabışat, adam süylöşöp tabışat* (At kişeneşerek anlaşıp, insan konuşarak anlaşıp) (Şavk, 2002, s. 31); “*At semirse ık bolot, er semirse buk bolot*” (At şişmanlayınca rahat eder, erkek şişmanlayınca tasa eder) (Şavk, 2002, s. 32); “*Atiñ cakşı bolso coldun ıraağı, uuluñ cakşı bolso köñül çırağı*” (Atın iyi ise yolun uzağı hoştur, oğlun iyi ise gönlün nurudur) (Şavk, 2002, s. 37); “*Attan ayrılsañ ayrıl, eer tokumdan ayrılba*” (Atından ayrılırsan ayrıl ama komşundan ayrılma) (Çobanoğlu, 2004, s. 112-113); “*Azıngan aygırdın üyürün kör, menmensingen cigittin üyün kör*” (Yüksek sesle kişneyen aygırın sürüsünü gör, övünen yiğidin evini gör) (Şavk, 2002, s. 47); “*Cabağı calduu erken dep satıp alba, camandı malduu eken dep cakın kılba*” (Tayı yeleliymiş diye satın alma, kötüyü mallıymış diye yakın etme) (Şavk, 2002, s. 80); “*Cakşı atka bir kamçı, caman atka miñ kamçı; Cakşı kişige bir söz, caman kişige miñ söz*” (İyi ata bir kamçı, kötü ata bin kamçı; iyi kişiye bir söz, kötü kişiye bin söz) (Şavk, 2002, s. 81-82); “*Corgo mingen coldoşunan ayrilat, köp çaşagan kurdaşınan ayrilat*” (Yorga ata binen yoldaşından ayrılır, çok yaşayan yaşitlarından ayrılır) (Şavk, 2002, s. 108); “*Cılkı beren, cılkını bakkan eren*” (At sürüsü yiğittir, at sürüsüne bakan merttir) (Şavk, 2002, s. 103); “*Küllüktön küllük çıksa tört ayağı tıbrayt, çeçenden çeçen çıksa oozu murdu kıbrayt*” (Yürük attan yürük at doğsa, dört ayağı tepinir, hatipten hatip doğsa, ağız burnu kımıldar) (Şavk, 2002, s. 156).

Görüldüğü gibi bu atasözlerinde, yaşamın içinde karşılaşılabilecek çeşitli durumların, insanlarla ilgili farklı durum ve özelliklerin, tecrübelerin, sosyal ve toplumsal değerlerin, gereksinimlerin vb. aktarımı için at ve insan eksenli birtakım karşılaştırmalar yapılmıştır. İnsanla ilgili genel özelliklerin, durumların ifade edildiği, tecrübelerin aktarıldığı, ahlaki meselelerin işlendiği bu atasözlerinde, söz konusu bilgi aktarımı sürecinde yapılan karşılaştırmalarda at ve insan arasında çeşitli açılardan kurulan ilişkiler ve benzeşimlerin her biri, konumuz bakımından dikkat çekici niteliktedir. Çalışmanın giriş ve birinci kısmında yapılan değerlendirmeler ve aktarılan bilgiler ışığında Türk kültür tarihinde sosyal ve toplumsal açıdan edindiği yere bağlı olarak bu atasözlerinde at, ırk ve soy bakımından önem atfedilen, daha taylık zamanlarından itibaren nasıl bir canlı olacağı anlaşılan, çeşitli özellikleri bakımından insanları kendilerine hayran bırakan hususiyetleriyle ön plana çıkmaktadır.

Bu ilk gruptaki atasözlerinde özellikle *insanın söyledikleriyle değil yaptıklarıyla değerlendirilmesi gerektiği, soyun-sopun önemli oluşu, kişinin çeşitli fiziksel ve ruhsal özellikleri aracılığıyla erken yaştan itibaren ileride hangi özelliklere sahip bir insan olacağının anlaşılacağı* vb. konular, at ile kurulan benzeşimler aracılığıyla aktarılmıştır. Bu şekilde at ve insan arasında kurulan benzeşimler, atasözlerinin kurgusundaki temel yönü ve ana ifade üslubunu

oluşturmuştur. Bu metinlerde insanla ilgili genel düşünce ve tecrübelerin aktarımında atın doğrudan bir benzeşim aracı olmasını ve somutlayıcı bir unsur olarak kullanılmasını Türklerin sosyal ve kültürel yaşantılarında, düşünce sistemlerinde ve gündelik hayatlarında atla kurmuş oldukları yakın ilişkilerini dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir. Bozkır kültüründe insanların daima gözü önünde olan bir canlının her türlü davranışlarını izleyip kendileriyle ilgili davranışları ve tecrübeleri bu canlının davranışları ile benzeştirmek suretiyle tanımlayıp aktarmalarının ve bu tutumun halk kültürü ürünlerine de bu şekilde yansımış olmasının tabii bir durum olduğu belirtilmelidir.

2.2. Erle (Erkek, Yiğit, Kahraman) İlgili Özelliklerin At ve İnsan Arasında Yapılan Benzeşimlerle Anlatıldığı Atasözleri

Değerlendirmeye alınan atasözlerinin bir kısmında ise doğrudan erlik, yiğitlik, kahramanlık, iyilik ve bununla birlikte korkaklık ve kötülük gibi özelliklerin anlatımı sürecinde at ve insan arasında belirli karşılaştırmaların yapıldığı ve yine bu süreçte at ile insan arasında çeşitli benzeşimlerin kurulmuş olduğu dikkati çekmektedir. Bu grupta yer alan atasözlerinin en belirgin özelliği ve ilk grupta yer verdiğimiz atasözlerinden farkı, bunların genel tecrübe ve durumlarla ilgili olarak değil, doğrudan insanın yiğitlik, kahramanlık ve erlik gibi özelliklerini somutlaştırmak üzere kurgulanmış olmasıdır. Bu gruba Türkiye sahasından şu örnekler verilebilir:

“Atın iyisi rahvan, insanın iyisi pehlivan olur” (Aksoy-vd, 2009, s. 50); *“Atın iyisi dizinden, yiğidin yahşısı sözünden belli olur”* (Aksoy, 1984, s. 147); *“At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şan (namı) kalır”* (Yaşarken iyi işler yapmalı, iyi bir ad bırakılmaya çalışılmalıdır) (Aksoy, 1984, s. 147; URL-2); *“Dost dostun eyerlenmiş atıdır”* (Gerçek dost, arkadaşının sıkışık zamanında yardımına koşmaya hazır durumdadır) (URL-2); *“Atın iyisine doru derler, yiğidin iyisine deli derler”* (Elçin, 1997a, s. 432); *“Atın ürkeği, yiğidin korkağı”* (At da kişi de hep tehlike içinde imişler gibi uyanık olmalı, tetikte bulunmalıdırlar) (Aksoy 1984, s. 146); *“At kanlı gerek, yiğit canlı gerek”* (Karaca, 1998, s. 73); *“At yürümele yol alır kibar(yiğit) vermekle ün alır”* (Elçin, 1997a, s. 432); *“Ata arpa yiğide pilav”* (Yaratığın gücü, gelişmesine yarayan şeyle artar) (Aksoy 1984, s. 142); *“At arıklıkla, yiğit gariplikle”* (At zayıf iken, kişi garip iken çetin çetin sınavlarını verirler. Zayıf ve garipken kişiliklerini yitirmeyip görevlerini başarı ile yapanlar üstün niteliklerini o zaman belli etmiş olurlar) (Aksoy 1984, s. 144; URL-2); *“Atın dorusu, yiğidin delisi”* (Atın doru renkli olanı, kişinin ise gözünü budaktan esirgemeyeni makbuldür) (Aksoy 1984: 146); *“Atın yorgunluğunu yem, yiğidin yorgunluğunu dem alır”* (Aksoy-vd, 2009, s. 50); *“At atı basar, yiğit yiğidi”*

(Aksoy-vd, 2009, s. 49); “*Adamın iyisine deli, atın iyisine doru (derler)*” (Demirbilek, 1993, s. 178); “*Atın kırı, erkeğin burnu*” (Aksoy-vd, 2009, s. 50); “*Atta karın yiğitte burun*” (İyi koşan atın karnı, yiğit erkeğin burnu büyük olur) (Aksoy 1984, s. 148).

Kırgızistan sahasından ise “*At cakşısı boz bolot, er cakşısı aytkan sözgö bek bolot*” (Atın iyisi kır olur, erkeğin iyisi söylediği söze sahip olur) (Şavk, 2002, s. 30); “*At eerindüü bolot, er murunduu bolot*” (At dudaklı olur, erkek burunlu olur) (Şavk, 2002, s.31); “*Caman atka cal bütsö canına torsuk baylatpayt, caman erge mal bütsö canına koñşu kondurbayt*” (Kötü at yelesenirse, yanına tulum bağlatmaz, kötü erkek mal sahibi olursa, yanına komşu kondurmaz) (Şavk, 2002, s. 91); “*Attı arıganda kör, cigitti karıganda kör*” (Atı zayıfladığında gör, yiğidi kocadığında gör) (Şavk, 2002, s. 37); “*At toygon cerine kaçat, azamat tuulgan cerine kaçat*” (At doyduğu yere kaçar, babayiğit doğduğu yere kaçar) (Şavk, 2002, s. 33); “*Alıs col attı sınayt, oor col erdi sınayt*” (Uzak yol atı sınar, güç yol yiğidi sınar) (Şavk, 2002, s. 18); “*Argımak attın kuyruğu/Birde cibek birde kıl/Er cigittin belgisi/Sırtta mırza, üydö kul*” (Asil atın kuyruğu, bazen ipek bazen kıl, babayiğidin işareti, dışarıda efendi evde kul) (Şavk, 2002, s. 23); “*Cakşısı attın tişin açpa, cakşısı adamdın caşın suraba*” (İyi atın dişini açma, iyi insanın yaşını sorma) (Şavk, 2002, s. 82); “*Corgo coldu arbitat, çokçuluk erdi karıtat*” (Yorga at yolu uzatır, yoksulluk eri yaşlandırır) (Şavk, 2002, s. 107) atasözleri bu gruba örnek olarak verilebilir.

Örneklerini aktardığımız ve ikinci gruba dâhil olan bu atasözlerinde yiğitlik, kahramanlık, erlik, alçakgönüllülük, iyilik, açık sözlülük ve kadirşinaslık başta olmak üzere Türk sosyokültürel yapısı içerisinde tarihî süreçte her zaman yüceltilen insani değerlerin ve özelliklerin at ve insan benzeşimleri üzerinden ve doğrudan *at* ve *er* kavramları üzerine temellendirilerek aktarılması dikkat çekicidir. Türk yaşam biçimi, gündelik hayatı, düşünce sistemi içerisinde insanın taşınması gereken olumlu özelliklerin at benzeşimleri üzerinden somutlaştırılması gayreti Türk kültüründe atın kendisine özenilen, birçok açıdan kendisine imrenilen bir canlı olmasının bir sonucudur. Bu doğrultuda atın Türk kültür tarihinde bir “oluş idealinin”, “fiziksel şekilleniş isteğinin” yansıması olarak belirlemekte olduğu ve bu anlamda insanın “kahraman” ve “faziletli” tarafını temsil ettiği görüşü (Adıbeş, 2001:, s. 1-44) atasözleri aracılığıyla da doğrulanmaktadır. Yine bu örnekler aracılığıyla; “insanın at üstünde kendisini başkalarından daha üstün hissetmesi” duygusu ve “atın sürati nedeniyle kısa zamanda istenilen yere ulaşılmasını sağlamasının, atın insan ruhunu okşayan en önemli yönleri olduğu” düşüncesi (Sertkaya, 1995, s. 26-27) de atasözü metinleri üzerinden böylece takip edilebilmektedir.

2.3.İdeal Kadının (Eşin) Taşınması Gereken Özelliklerin ve Kadın-Erkek İlişkilerinin At ve İnsan Arasında Yapılan Benzeşimlerle Anlatıldığı Atasözleri

At ve insan benzeşimlerinin bir kısmının ise genel olarak kadın ve erkek ilişkilerinin, kadın ve erkekle ilgili çeşitli durumların ve tecrübelerin aktarımının temele alındığı atasözlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Kadın-erkek ilişkileri, ideal kadının özellikleri, kadın-eş seçiminde nelere dikkat edilmesi gerektiği, kadının aile kurumu bakımından yeri ve önemi, ideal evlenme çağı ve bunun insan için önemi vb. konular hem Türk dünyası atasözlerinin genelinde hem de Kırgızistan ve Türkiye sahası atasözlerinde sıkça işlenen bir konu olmuştur. Bu konuda dikkat çeken nokta, yalnızca seçtiğimiz atasözlerinde değil Türk dünyası atasözlerinin genelinde erkek ve kadın konusundaki çeşitli ilişkilerin ve tecrübe aktarımlarının önemli bir kısmının at ve insan arasında yapılan benzeşimler üzerine kurgulanmış olmasıdır. Bu gruba Türkiye sahasından başlıca şu örnekler verilebilir:

“Anasını babasını dinlemeyen evlat, kocasını saymayan avrat, üzengi ile yürüyen at, kapında tutma hiç durma sat” (Demirbilek 1993, s. 176); *“At alırsan taydan, kız alırsan toydan al”* (Aksoy-vd, 2009, s. 48); *“At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin ha gezin”* (Aksoy-vd, 2009: 48); *“At alırsan yazın, deve alırsan güzün, kız alırsan sevin”* (Demirbilek, 1993, s. 176); *“At bacağı, avrat kucağı (doldurulmalıdır)”* (Aksoy-vd, 2009, s. 49); *“Atı, avradı yiğit olanla yolculuk edemezsin”* (Aksoy-vd, 200, s. 49); *“At beslenirken, kız istenirken”* (At besili, bakımlı olduğu zaman hem gösterişlidir, hem de en çok işe yarayacak durumdadır. Satılacaksa o zaman satılmalıdır. Kız da körpeliği güzelliği geçmeden, isteyenleri varken evlendirilmelidir) (Aksoy 1984: 144); *“At beslenirken, kuş seslenirken, kız istenirken alınır”* (Demirbilek 1993, s. 176); *“Atı zengin yerden almalı besili olur, kızı fakir yerden almalı itaatli olur”* (Adıbeş, 2001, s. 44); *“Atın yere yakını, karının ere yakını”* (Aksoy-vd, 2009: 50); *“Atın dorusunu al kızın delisini”* (Elçin, 1997a: 432); *“Atın ardında, kadının önünde, arabanın yanında gitme”* (Aksoy-vd, 2009, s. 50); *“At ile avrat yiğidin bahtına”* (Aksoy 1984: 147); *“At ile avradın yediği sayılmaz”* (Aksoy-vd, 2009, s. 50); *“At kaderi, it kaderi, ille de avrat kaderi”* (Aksoy-vd, 2009, s. 51); *“At kudumu, yurt kudumu, avrat kudumu”* (Aksoy-vd, 2009, s. 50); *“Atta (atla) avratta uğur vardır”* (İnaniş'a göre at ve kendisiyle evlenen kadın eve uğur getirir)" (Aksoy, 1984, s. 148; Elçin, 1997, s. 433); *“At kudumu (uğuru, şansı), yurt kudumu, avrat kudumu”* (Demirbilek 1993, s. 177); *“At ver dost ol, kız ver düşman ol”* (Aksoy-vd, 2009, s. 52); *“At veren dost, kız veren düşman kazanır”* (Aksoy-vd,

2009: 52) ,“Ersiz avrat, yularsız at olmaz” (Ersiz avrat yularsız ata benzer) (Karaca, 1998, s. 74).

Kırgızistan sahasından bu gruba örnek verilebilecek atasözü metinlerinin sayısı da oldukça fazladır. Başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

“Arpa berseñ atka ber, kütür-kütür çaynasın; kızdı berseñ çaşka ber, kucaktaşıp oynosun” (Arpa vereceksen ata ver, kütür kütür çiğnesin; kızı vereceksen gence ver, kucaklaşıp oynasın) (Şavk, 2002, s. 24); “At alsañ minip al, ayal alsañ süyüp al” (At alırsan binip al, kız alırsan bilip al) (Şavk, 2002, s. 29; Çobanoğlu, 2004, s. 96); “At sıylabas cigittin cööçülük bereer sazayın, er sıylabas katındın tulçuluk bereer sazayın” (Ata hürmet etmeyen yiğidin, yayan kalma verir cezasını, kocasına hürmet etmeyen kadının, dul kalma verir cezasını) (Şavk, 2002, s. 32); “At sıylagan cöö basbayt {kalbayt}, er sıylagan eşikte catpayt” (Atı sayan yayan yürümez, kocasını sayan eşikte yatmaz) (Şavk, 2002, s. 32); “At tondogo çaştı ciber, kız tandogo kartı ciber” (At seçmeye genci, kız seçmeye ihtiyarı gönder) (Alyılmaz, 2001, s. 146); “At uyatı satuu, kız uyatı tartuu” (At utancı satılmak, kız utancı hediye verilmek {Atın hediye verilmesi, kızın ise sevdiğiyle evlenmesi makbuldür}) (Şavk, 2002, s. 33); “Attı kulun çağında, ayyaldı kız çağında al” (Atı tay vaktinde, hanımı kız vaktinde al) (Alyılmaz, 2001, s. 146); “Attın körkü çalında/Kızdın görkü çağında” (Atın güzelliği yelesinde, kızın güzelliği saçında) (Şavk, 2002, s. 39); “Ayt künü katın alba, Camgır künü at çappa” (Bayram günü kadın alma, Yağmurlu gün at koşturma) (Şavk, 2002, s. 44); “Bee tuumayınça baytal atı kalbayt, katın törömöyünçö{tuumayınça} kelin atı kalbayt” (Kısarak doğurmadıkça kısarak adı kalkmaz, kadın doğurmadıkça gelin adı kalkmaz) (Şavk, 2002, s.63; Şavk, 2002, s. 66); “Caman attı mingençe, cöö cürgön artık; caman katın algança, boydok cürgön artık” (Kötü ata binmektense, yayan yürümek yeğdir, kötü kadın almaktansa, yalnız yaşamak yeğdir) (Şavk, 2002, s. 91); “Er cigittin atı cakşı bolsa bir bakıt, algañ can cakşı bolsa min bakıt” (Yiğidin atı iyi olsa bir mutluluk, aldığı kadın iyi olsa bin mutluluk) (Alyılmaz, 2001, s. 155) (Alyılmaz, 2001, s. 155).

Görüldüğü gibi, hem Kırgızistan hem de Türkiye sahasında yaşadığı tespit edilen ve bu gruba dâhil ettiğimiz atasözlerinin sayısı oldukça fazladır. Bu atasözlerinin önemli bir kısmında özellikle kadının erkeğe itaati ve kadının soyun devamlılığı için önemi konu edilmiştir. Bununla birlikte, bu gruptaki atasözlerinde genel olarak kadın-eş seçimi ile at seçiminin aynı kıymette sunulması, yiğidin atının karısı kadar, karısının da atı kadar önemli olduğunun belirtilmesi ve aile kurumu içerisinde kadının konumu gibi konuların at ve insan benzeşimleri aracılığıyla aktarılması söz konusudur. Eş seçiminin hem bireyin hem de toplumun geleceğini şekillendiren önemli bir husus olduğu, kızın en

güzel çağında alınması, genç yaşta evlenmenin önemi, soylu kız alınması, kadın ve uğur ilişkisi, sevmediği kişilerle evlendirmenin kötülüğü vb. konular bu atasözlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Tüm insanlar için yaşamlarındaki tüm seçimler belli bir öneme sahip olmakla birlikte, özellikle bozkır kültüründe ve bilhassa bu kültürde at ve kadın tercihi stratejik açıdan toplumun düzeni için hayli önem taşıdığından, atasözlerinde bu konunun ayrıntılı bir şekilde işlenmiş olması tabii bir durumdur. Erken dönemlerden itibaren uzun yıllar boyunca anaerkilliğin hâkim olduğu bilinen Türk sosyal ve kültürel yapısını içerisinde en az at kadar kadının da günlük yaşamda, sosyal yapıda ve toplumsal bağlamlarda edinmiş olduğu işlevsellik ve kazandığı değer atasözlerine bu şekilde yansımış olmaktadır.

Tüm bunlar, Türk toplumsal ve kültürel yapısının en erken dönemlerden itibaren at ve eş algısı başta olmak üzere, hangi değerler, düşünceler, algılar, kabuller ve tecrübeler üzerine yapılmış olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Atasözü metinlerde atın sürekli biçimde bir şeye, yoğun olarak da er ve kadına benzetilmesini, Türk insanın “olmak istediği”, “ideal olarak gördüğü” şeye geçiş isteği çerçevesinde düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla, atasözlerindeki at ve insan arasında, özellikle de aranan eş bağlamında kurulan benzeşimlerde atın kendisine özenilen, kendisi gibi olunmak istenen bir canlı olmasının temelinde, Türklerin sosyal ve kültürel gerçekliklerinin yattığını burada tekrar vurgulamak gerekmektedir. “At, avrat, pusat” şeklinde ifade edilen ve bozkır sosyolojisindeki temel gereksinimler hiyerarşisini ortaya koyan bu düşünce sisteminin incelediğimiz metinlerde bu şekilde karşımıza çıkıyor olması, atasözlerinin sosyokültürel değerleri, geleneksel dünya görüşünü, halk inançlarını yansıtmaları açısından taşıdıkları değeri bir kez daha ortaya koymaktadır.

2.4. “Er”, “Halk”, “Ülke” ve “Kadın” Olgularıyla Bunlar Arasındaki İlişkiler Hakkındaki Düşüncelerin At ve İnsan Arasında Yapılan Benzeşimlerle Anlatıldığı Atasözleri

İncelediğimiz atasözlerinin bir kısmında ise at ile kadın, erkek, ülke-vatan başta olmak üzere belirli olguların arasında birtakım ilişkilerin kurulmuş olduğu görülmektedir. Bu gruptaki atasözlerinde de, tıpkı ilk grupta olduğu gibi, insanla ilgili genel tecrübelerin aktarımı esastır. Ancak, burada at ve insan unsurlarının yanında kadın, ülke, halk vb. başta olmak üzere çeşitli unsurların bu atasözlerinde bir arada yer aldığı ve atasözlerinin temel işlevinin bu unsurlar arasındaki ilişkilerin aktarılması olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bu metinleri ilk üç grubun herhangi birisine doğrudan dâhil etmek, bu metinlerin yaratım ve

aktarım bağlamındaki ince farkın göz ardı edilmesi anlamına gelecektir. Söz konusu atasözlerinde er, kadın, halk ve ülke olguların bir bütün idealin parçaları olarak, taşıdıkları değer ve birbirleriyle olan ilişkileri paralelinde bir arada kullanılmış oldukları görülmektedir. Ayrıca bu atasözlerinde tecrübe aktarımı esnasında oldukça geniş bir karşılaştırma ve benzeşim yönteminin kullanılmış olduğu, at ve insanla ilgili yapılan karşılaştırmaların ve benzeşimlerin çok boyutlu bir nitelik taşıdığı da dikkati çekmektedir.

Türkiye sahasından; *“Atın varken yol tanı, ağın varken el (halk) tanı”* (Elde bulunan olanaklardan zamanında yararlanarak gezip dolaşmak, eş-dost edinmek gerekir) (Aksoy 1984, s. 146), *“Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir er kurtarır, bir er bir memleket kurtarır”* (Elçin, 1997a, s. 433) atasözleri bu gruba örnek olarak verilebilir. Kırgızistan sahasında bu grubu örnekleyen metin sayısı Türkiye’ye oranla daha fazladır:

“At müdürülböy cer taanıbayt, er müdürülböy el taanıbayt” (At ayağı sürçülmeden yeri tanımaz, er ayağı sürçülmeden halkı tanımaz) (Şavk, 2002, s. 32); *“At mingendiki; ton kiygendiki, ayal tiygendiki, er eldiki”* (At binenindir, elbise giyenindir, kadın evlenenindir, yiğit halkındır) (Şavk, 2002, s. 33); *“Atıñ barda cer-col taanı, atañ barda el-dost tanı”* (Atın varken yer-yol tanı, baban varken halk-dost tanı) (Şavk, 2002, s. 37); *“Attın camanı akırdı bulgayt, uydun camanı kazıktı bulgayt, ayaldın camanı atındı bulgayt, erdin camanı eldi bulgayt”* (Atın kötüsü yemliği kirletir, ineğin kötüsü kazığı kirletir, kadının kötüsü adını kirletir, erin kötüsü halkı kirletir) (Şavk, 2002, s. 38); *“Aygır köpsö üyrün beesin kacıyt, han köpsö elin talayt”* (Aygır şişinse sürüsünü kısrağını bıktırır, han şişinse halkını talan eder) (Şavk, 2002, s. 41); *“İt toygon cerinde, kuş kongon cerinde, at köngön cerinde, el tuulgan cerinde”* (Köpek doğduğu yerde, kuş konduğu yerde, at alıştığı yerde, halk doğduğu yerde) (Şavk, 2002, s. 129); *“At başına kün tüşsö, oozdugu menen suu içet; er başına kün tüşsö, ötügü menen suu keçet; el başına kün tüşsö, kıştın künü üy çeçet”* (At başına güneş geçse, ağızlığı ile su içer, yiğit başına güneş geçse çizmesi ile su içer, halk başına güneş geçse, kışın günü ev-keçe ev söker) (Şavk, 2002, s. 30).

Son grupta yer alan atasözlerinde at, insan, er, kadın, halk ve ülke ilişkilerinin bu şekilde bir arada işlenmesi, Türklerin sosyal, toplumsal ve kültürel yapıları içerisinde atla birlikte değer atfedilen diğer unsurların bir arada kullanılmalarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri hakkındaki düşünceleri yansıtmaktadır. İdeal atın güçlü, canlı, iyi nitelikleriyle “er”e her konuda yardımcı olması, “kadın”ın iyi özellikleriyle bu ideal eri tamamlaması, böylece , “er ve “kadın” unsurları üzerinden çizilen ideal “insan”lardan oluşan bir “halk” ve bu halkın ortaya çıkaracağı “ülke”, ideal toplum anlayışının yansıması olarak atasözlerinde tanımlanmış olmaktadır. Bu anlamda er atını ve

eşini iyi seçip ona iyi bakacak, at ve kadın da erini kuvvetlendirecektir. Kuvvetli insanların yaşadığı bir vatan da kuvvetli olacağından, her biri ayrı ayrı öneme sahip olan bu unsurların hepsi, atasözlerinde ortaklaşa, çeşitli benzeşimler aracılığıyla bu şekilde idealize edilmiş olmaktadır. Elbette ki bu durum, Türk sosyal ve kültürel anlayışında söz konusu olgular ve bunlar arasındaki ilişkiler hakkındaki tarihî bilgi birikiminin bir yansıması olarak atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durumu, başta Türk destanları olmak üzere, Türk halk anlatılarının birçoğunda karşımıza çıkan ideal eş ve ülke algısının atasözü metinlerindeki karşılıkları olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Sonuç

Türk sosyal ve kültürel tarihinde insan dışındaki bir canlının insani vasıfları tanımlamak üzere kullanılmasındaki dikkat çekici örneklerden biri de attır. Sosyolojik açıdan taşıdığı değer ve gündelik yaşamda atla kurulan ilişkiler, atın kültürel yaratmalara da yansımasını sağlamıştır. Türk kültür tarihinde çeşitli özellikleriyle sıkça işlenen atın atasözlerinde de tecrübe aktarımı işleviyle sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu benzeşimlerde at ve insan birbirine çok yakın olduğu kabul edilen iki canlı olarak tecrübe aktarımlarının sağlanmasında, bazen örneklendirme, bazen karşılaştırma, çoğu zaman da benzetme yöntemlerinden yararlanılmak suretiyle yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkler arasında kabul gören inanç sistemlerinin ve Türklerin tarihî süreçte uzun yüzyıllar boyunca yaşamış oldukları bozkır yaşam biçiminin çok önemli bir yeri vardır. Atın davranışlarını, hareketlerini, tabiatını ve çeşitli özelliklerini gözlemleyen insanlar bunlarla kendileri arasında ilişkiler kurmuş, uzun tecrübe ve gözlemler sonucu bu düşünceler atasözleri halinde yaratılıp aktarılacak günümüze kadar ulaştırılmıştır.

At ve insan benzeşimlerinin yapıldığı atasözlerinde insanla ve hayatla ilgili genel durumların ve tecrübelerin aktarılmasında çoğu zaman erlik, yiğitlik, kahramanlık, iyilik, açık ve doğrusözlülük, alçakgönüllülük, çalışkanlık, tok gözlülük, gönül zenginliği, kadirşinaslık gibi yüceltilen değerler ve kısmen de bunların karşısındaki kötülük ve korkaklık benzeri konular işlenmiştir. Bu atasözleri üzerinden; *hayattaki tercihlerin ve bilhassa at ve eş seçiminin önemi, ülkenin, kadının ve insanın sahip olduğu her şeyin kıymetini bilmesinin gerekliliği, akrabalık ilişkileri, her şeyin yerinde ve zamanında yapılmasının gerekliliği ve kıymeti* gibi çok sayıda konu da ele alınmıştır. Türk toplumsal yapısında, sosyolojik ve kültürel düzeninde değer atfedilen çeşitli kurumların, düşünce ve özelliklerin vurgulanarak yüceltildiği bu atasözlerinde söz konusu tecrübelerin at ve insan arasında kurulan benzeşimler aracılığıyla aktarılmış

olması, atın sosyokültürel öneminin anonim edebiyata yansımalarının çarpıcı örneklerini temsil etmektedir. At ve insan arasında kurulan bu benzeşimlerle tecrübe aktarımlarının gerçekleştirildiği atasözlerini yalnızca Kırgızistan ve Türkiye sahasında değil, Kazakistan başta olmak üzere diğer Türk boyların atasözlerinde de görüyor olmamız, Türklerin farklı coğrafi bölgelerde at ve insan arasında benzer ilişkileri kurduklarını ve bu düşünceleri kalıplaştırarak günümüze kadar ulaştırdıklarını göstermektedir. Orta Asya'daki ortak yaşama kültürünün ortadan kalkmasından sonra farklı coğrafi bölgelere dağılmış olmalarına ve uzun asırlar ayrı sosyolojik ortamlarda, birbirlerinden “uzak” yaşamlarını sürdürmelerine rağmen, incelediğimiz Oğuz ve Kıpçak grubuna mensup atasözü metinlerinin de gösterdiği gibi- Türk dünyasının farklı coğrafi bölgelerinde yaşayan toplulukların çoğu zaman ortak kültürel değerleri paylaştıkları görülmektedir. Bu durumun izlenebildiği kültürel yaratmalar arasında yer alan atasözlerinin sosyal ve kültürel temelleri ile bu atasözlerindeki at ve insan benzeşimlerinin kökenlerinin de ortak bir noktaya dayandığı anlaşılmaktadır. Bu ortak nokta, Türk kültür tarihinin ve Türk dünyası anonim edebiyatının pek çok alanda karşımıza çıkan müşterek kökenlerinden kaynaklanmakta ve atasözleri örneğinde de aktardığımız şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Kırgız Türkleri gibi bozkır yaşam tarzıyla ilgili unsurların tarihsel süreçte daha etkin bir şekilde yaşatıldığı Türk topluluklarının gündelik yaşamı ve sosyolojik yapısı içerisinde atın önemi, Türkiye sahasına görece, daha fazla olmuştur. Bu durumun başlıca sebebi, Kırgız Türklerinin daha uzun yüzyıllar bozkır kültür yaşam biçimini sürdürmeleri, atın sosyal yaşamda işlevsel açıdan taşıdığı değer ve at ile kurulan ilişkilerin niteliğinin bir süreç halindeki devamlılığıdır. Bununla bağlantılı olarak at ve insan arasında yapılan benzeşimlerin görüldüğü atasözü metinlerinin Kırgızistan sahasında, Türkiye sahasına nazaran hem sayıca daha fazla olduğu hem de Kırgızistan sahasında benzeşimlerden daha büyük bir çeşitlilikle yararlanıldığı dikkati çekmektedir. Günümüzde atın sosyal ve kültürel açıdan günlük hayattaki kullanımlarının bu iki saha için farklı seviyelerde olmasını, sosyokültürel yaşantının sözlü kültür yaratmaları olan atasözü metinlerine doğal bir yansıması şeklinde değerlendirmek mümkündür. Türkiye sahası atasözlerindeki at ve insan benzeşimlerini, uzun asırlar sürdürdükten sonra büyük oranda sona eren bozkır kültür anlayışının daha uzak hatıraları olarak değerlendirmek mümkünken, Kırgızistan atasözlerindeki benzeşimleri, görece olarak güncel nitelikteki kullanımlar olarak tanımlamak gerekmektedir.

Hem *Türk atasözlerinde at* hem de bu atasözlerindeki at ve insan benzeşimleri konularında yapılması gereken daha birçok değerlendirmeler

vardır. Hatta, at ve insanın birlikte yer aldığı her bir atasözü metni üzerinden bile müstakil inceleme ve değerlendirmelerin yapılması mümkündür. Biz şimdilik, hem Kırgızistan hem de Türkiye sahasından tespit ettiğimiz atasözü metinlerinde at ve insan arasında kurulan benzeşimlerin sosyokültürel temeller bakımından ortaklık taşıdığını ve bu benzeşimlerin nitelikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulması gerektiğini belirtmekle yetiniyoruz.

KAYNAKÇA

- Adıbeş, M. (2001). Türk Edebiyatında Atın Şahlanışı ya da Bir At Hikâyesi. *Türk Yurdu Dergisi*, 161, 38-44.
- Akman, E. (2003). Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11, 233-248.
- Aksoy, Ö. A. (1984). Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü I- Atasözleri Sözlüğü (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A.-vd. (Haz.). (2009). Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aktaş, E. (2017). Sibiryâ Türklerinin At Bağlama Direkleri. E. G. Naskali (Ed.), *At Kitabı içinde* (s. 387-409). İstanbul: Kitabevi.
- Alptekin, A. B. & Alptekin, M. (2017). Türk Halk Anlatılarında At. E. G. Naskali (Ed.), *At Kitabı içinde* (s. 413-457). İstanbul: Kitabevi.
- Alyılmaz, K. (2001). Kırgız Atasözlerinden Seçmeler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 17, 145-155.
- Ata, A. (1993). Kutadgu Bilig Üzerinde Bir Düzeltme Denemesi: Kör mü? Kür mü? *Türkoloji Dergisi*, XI, 301-308.
- Atalay, B. (Çev.). (2006). Kâşgarlı Mahmud-Divanü Lûga-it-Türk. I. Cilt. (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Atasözü Maddesi (2001). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt I. Ankara: AKM, s. 250-257.
- Baldick, J. (2010). Hayvan ve Şaman, Orta Asya'nın Antik Dinleri. İstanbul: Hil.
- Bars, M. E. (2008). Köroğlu Destanı'nda At, Kadın, Silah. *Turkish Studies Dergisi*, 3 (2), 164-178.
- Bayat, F. (2016). Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi) (2. Baskı). Ankara: Ötüken.
- Belek, K. (2008). Kırgızlarda At ve At Kültürü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Bilaloğlu, R. G. (2006). Altı Yaş Çocuklarına Bağışıklık Sisteminin Analoji Tekniği ile Öğretiminin Başarı ve Kalıcılığa Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- 📖 Caferoğlu, A. (1953). Türk Onomastiğinde At Kültü. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 201-211.
- 📖 Cargıstay, Y. V. (1995). Saha (Yakut) Kültüründe At ve Atçılık. E. G. Naskali (Ed.), *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık içinde* (s. 306-311). İstanbul: Resim.
- 📖 Çelik, Ü. (1998). Kırgız Atasözleri ve Manas. *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 117-126.
- 📖 Çınar, A. A. (2002). Türk Destanlarında Alp Tipi At. *Millî Folklor*, 56: 153-157.
- 📖 Çobanoğlu, Ö. (2003a). Atasözleri. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Cilt III*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, s. 151-201.
- 📖 Çobanoğlu, Ö. (2003b). Karşılaştırmalı Atasözleri Bağlamında Türk Dünyası Atasözlerinde Sosyo-Kültürel Süreklilik ve Değişme Üzerine Tespitler. *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2003-5: 3-12.
- 📖 Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- 📖 Çolak, D. (2017). Sahalarda At ve Saha Türkçesinde At ile İlgili Sözvarlığı. E. G. Naskali (Ed.). *At Kitabı içinde* (s. 301-323). İstanbul: Kitabevi.
- 📖 Çoruhlu, Y. (1995). Kozmolojik, Mitolojik, Astrolojik, Dini ve Edebî Tasavvurlara Göre Türk Sanatı'nda Hayvan Sembolizmi-I (Proto-Türk Devrinden, M. S. 14. Yüzyıla kadar Efsanevi ve Yırtıcı Hayvanların Sembolizmi Üzerine Bir Deneme). İstanbul: Seyran.
- 📖 Dağlı, H. (2019). Azerbaycan Türkçesinde Atla İlgili Atasözlerinin Sözdizimsel Özellikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Takvim-i Vekayi*, 7 (1): 88-101.
- 📖 Dal, S. (2019). Uygurların "At" Konulu Atasözleri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 14, 99-110.
- 📖 Demirbilek, S. (1993). *Türklerde At ve At Kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- 📖 Dilek, İ. (1997). Altay-Türk Folklorunda ve Atasözlerinde At. *Millî Folklor*, 36, 60-65.
- 📖 Doğan, L. & Bayraktar, S. (2002). Türk Kültüründe ve Atasözlerinde Hayvanlarla İlgili İnanışlar. *Türk Kültürü Dergisi*, 468: 229-256.

- 📖 Doğan, L. (2000). Kırgız Atasözleri, Kırgız Atasözlerinin Sınıflandırılması. Türk Kültürü, 447: 407-424.
- 📖 Elcan, A. (2017). Altay Türkçesinde At ile İlgili Söz Varlığı. E. G. Naskali (Ed.). At Kitabı içinde (s. 215-299). İstanbul: Kitabevi.
- 📖 Elçin, Ş. (1997a). Türk Atasözlerinde At. Halk Edebiyatı Araştırmaları II (2. Baskı). Ankara: Akçağ, s. 429-435.
- 📖 Elçin, Ş. (1997b). Atların Doğuşları ile İlgili Efsaneler. Halk Edebiyatı Araştırmaları II (2. Baskı). Ankara: Akçağ, s. 502-506.
- 📖 Elçin, Ş. (1997c). Türklerde Atın Armağan Olması. Halk Edebiyatı Araştırmaları II. Ankara: Akçağ (2. Baskı), s. 518-524.
- 📖 Elçin, Ş. (1997d). Türk Destan, Masal ve Hikâyelerinde Atla İlgili İnanışlar. Halk Edebiyatı Araştırmaları II (2. Baskı). Ankara: Akçağ, s. 525-528.
- 📖 Ergin, M. (2004). Dede Korkut Kitabı I (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Fedakâr, S. (Abdullah Murat Tilav'dan Aktaran), (1997). Sudan Çıkan At. Millî Folklor, 34, 60-63.
- 📖 Gökçimen, A. (2005). Türkmen Atasözlerinde At. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 28: 199-212.
- 📖 Gözaydın, N. (1998). Türk Dünyasının Atasözleri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 6, 708-719.
- 📖 Hünerli, B. (2019). Gagauz Atasözlerinde "At". TÜRÜK, 16: 108-116.
- 📖 İbrayev, Ş. (1995). Kazakların Eski İnançlarında At. E. G. Naskali (Ed.), Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık içinde (s.320-321). İstanbul: Resim.
- 📖 İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- 📖 İsmail, Z. & Gümüş, M. (1995). Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri. Ankara: Engin.
- 📖 Kahraman, R. & Duman, G. B. (2018). Kırgız Atasözlerinde At ve Kadın. E. Erkmen, S. Khadhraoui (Ed.). İksad 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (22-25 Kasım 2018-Gaziantep) Kongre Tam Metin Kitabı içinde (s. 649-665).
- 📖 Karaca, Ş. (1998). Türk ve İslam Kültüründe At ve Ata Binicilik. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- 📖 Kaya, B. (2008). Divan Şiirinde At. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- 📖 Kuru, H. (2012). Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Analojik Düşünme Durumlarının Saptanması ve Biyoloji Öğretiminde Analoji Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- 📖 Küçük, M. (2017). Türkiye Türkçesinde At, At Donları ve Nişaneleri ile İlgili Adlandırmalar. E. G. Naskali (Ed.), At Kitabı içinde (s. 361-385). İstanbul: Kitabevi.
- 📖 Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- 📖 Oy, A. (1972). Tarih Boyunca Türk Atasözleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- 📖 Ögel, B. (1993). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar), I. Cilt (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- 📖 Ögel, B. (1995). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar), II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- 📖 Ölmez, M. (2008). Divanü Lugati't-Türk'teki Atasözleri Üzerine. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 683: 525-527.
- 📖 Öz, A. (2000) Hayvanlarla ilgili Özbek Atasözleri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 9, 114-160
- 📖 Özdemir, A. (2014). Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki At İle İlgili Atasözleri Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- 📖 Sakaoğlu, S. (1995). Türk Masallarında At Motifi. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. (Ed.: E. G. Naskali) İstanbul: Resim, s. 282-288.
- 📖 Sertkaya, O. F. (1995). Eski Türk Kültüründe At. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. (Ed.: E. G. Naskali) İstanbul: Resim, s. 25-30.
- 📖 Seyidoğlu, B. (1995). Mitolojik Dönemde At. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. (Ed.: E. G. Naskali) İstanbul: Resim, s. 91-94.
- 📖 Şavk, Ü. Ç. (2002). Kırgız Atasözleri. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- 📖 Taube, E. (1995). Altay'daki Tuvaların Sözlü Edebiyatında At. Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. (Ed.: E. G. Naskali) İstanbul: Resim, s. 297-300.

- 📖 Tan, N. (2013). Ata Binmek Bir Ayıp, İnmek İki Ayıp Atasözü Üzerine. Türk Dili, 738, s. 65-68.
- 📖 Tavkul, U. (2017). Karaçay Malkarlarında At. E. G. Naskali (Ed.). At Kitabı içinde (s. 519-545). İstanbul: Kitabevi.
- 📖 Türkyılmaz, D. (2012). Türk Dünyası Hayvan Bilmecelerindeki Ortaklıklar. Millî Folklor Dergisi, 95: 235-248.
- 📖 Yıldırım, A. (2017). Türkülerimizde Geçen At(lı)ların İzinde. E. G. Naskali (Ed.). At Kitabı içinde (s. 497-517). İstanbul: Kitabevi.
- 📖 Yıldız, Naciye (1995). Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller. Ankara: TDK.
- 📖 Yılmaz, O. (2017). Türk At Kültüründe Donlar, Nişaneler, Yürüyüş Çeşitleri ve Geleneksel At Sporları. E. G. Naskali (Ed.). At Kitabı içinde (s. 339-360). İstanbul: Kitabevi.

Elektronik Kaynakça

- 📖 URL-1: <http://www.kulturelbellek.com/analoji-nedir/> (Son Erişim Tarihi, 11 Mart 2014).
- 📖 URL-2: www.tdk.gov.tr (Son Erişim Tarihi, 13 Mart 2014).